

Josef Bernard (ed.), Tomáš Kostelecký, Renáta Mikešová, Jiří Šafr, Martin Šimon, Lucie Trlifajová, Jakob Hurrle:
Nic se tady neděje... Životní podmínky na periferním venkově.

Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2018, 243 s.

Recenzovaná kniha sestává z dvanácti kapitol. Z nich pak je 1. kapitola prologem, 11. a 12. kapitola epilogem. Kapitoly 2 a 3 tvoří teoretický a metodologický vstup do sedmi následujících kapitol, které představují dílčí studie zaměřené k vybraným tématům sociálních nerovností. Ve všech lze zřetelně sledovat zvolené poslání upřesnit, doplnit, „změřit“ vliv geografického prostředí, respektive rezidenční lokality na pojednávané vybrané téma sociálních nerovností (těmi jsou postavení na trhu práce a příjmy, vzdělání a vzdělávání, mezigenerační mobilita, spokojenost se životem, práce a zaměstnání, rodina a sladení péče o děti se zaměstnáním, vnitřní migrace a rezidenční segregace).

Široký kolektiv autorů spojuje zájem o problematiku vyjádřenou podtitulem díla. Zřejmým zorným úhlem pohledu je sociální geografie propojovaná se sociologií. Autoři pečlivě a důrazně dbají na to, aby periferní venkov vymezili jak s respektem k již ověřeným datům a na nich postavené typologii J. Musila a J. Müllera, tak s inovativním vzhledem reflektujícím soudobé procesy ovlivňující změny v prostorové struktuře České republiky – ekonomickou restrukturalizaci a prostorovou dekoncentrací obyvatelstva. Směřují tak k hlubšímu požití bohatě strukturovaného českého

a moravského venkova. Tímto počinem, jak sami autoři (J. Bernard a M. Šimon) ve 3. kapitole recenzované knihy deklarují, překonávají jednorozměrné pojetí periferií a dospívají k více odlišným typům periferií, jejichž charakteristické rysy jsou relevantní pro nastavování veřejných politik zaměřených na zmírňování sociálních důsledků perifernosti (s. 51), potažmo neoprávněných regionálních nerovností vyžadujících institucionální zásahy.

V prostorové struktuře České republiky tedy vymezili, vedle městského území a neperiferního venkovského území, čtyři typy periferního venkova – periferii typu nezaměstnanost a vyloučení, typu kvalifikace a životní úroveň, typu věk, typu obtížná dostupnost. Řešili při tom metodologickou otázku volby prostorové jednotky a zvolili mikroregionální jednotku, kterou již dříve zkonstruovali jmenovaní autoři Musil a Müller (N=1424). Tuto volbu Bernard se Šimonem provedli nejen se zřetelem k homogenitě/heterogenitě struktury těchto prostorových jednotek, ale i se zřetelem k výzkumné výhodě možnosti zkoumání vývoje daných jednotek ve více než desetiletém horizontu a také s ohledem na praktické hledisko, že velikost (v průměru 50 km²) těchto jednotek dost citlivě zachycuje životní podmínky domácností, respektive podmínky vyskytující se v žitém prostoru většiny obyvatel využívajících dané území a bydlicích v něm (s. 56). Není pochyb o tom, že autoři této kapitoly fundovaně vycházejí z potřebné konceptualizace (viz dále o 2. kapitole) a umně zacházejí s příslušnými technikami sběru a zpracování dat, jak sekundárního, tak primárního původu, a nespokojují se přitom se (snadno) dostupnými databázemi. Vykonstruované čtyři typy venkovských

periferií porovnávají s ostatním venkovským územím a usuzují tak na specifčnost jednotlivých vytvořených typů – je vysoká u typů nezaměstnanost a vyloučení, věk, obtížná dostupnost a nízká u typu kvalifikace a životní úroveň. Hodnoty ukazatelů charakterizujících tento poslední typ perifernosti jsou tudíž dosti podobné pro celek venkovského území, ačkoliv právě tyto ukazatele mají nejvíce odlišné hodnoty ve srovnání s mikroregiony městského území. Autory vytvořená typologie sociálně-prostorové struktury České republiky zobrazuje věrohodně bohatou strukturaci území České republiky ze studovaného úhlu pohledu a svědčí o odborné erudici a spolehlivé práci autorů. Lze vznést jednu pochybnost, která v sobě skrývá jisté podezření nasměrované k autorům vzhledem k jejich případnému mladickému idealismu vloženému do jimi deklarovaného cílového řešení. Vyjádřím ji otázkou. Můžeme předpokládat, že nastavování veřejných politik se bude opírat o takto cizelovanou strukturu problémů spojených s periferizací venkova, které by měly být institucionálně řešeny jednak na ose centrum–mezoúroveň–mikroúroveň a vždy ve spolupráci více rezortů?

Jako méně zdařilý lze posuzovat pokus o upoutávku na recenzovanou knihu zformulovanou jejím názvem „Nic se tady neděje...“ a podpořenou prvním odstavcem v úvodu (1. kapitole). Ten vybírá a předkládá čtenáři čtyři filmy svědčící o chudobě, respektive bídě venkova a deprivaci jeho obyvatel (Venkovský učitel, Díra u Hanušovic, Divoké včely, Václav). Editor připojuje vysvětlení o jedné z možných kulturních reprezentací venkova jako zaostalého místa k žití. Nic proti tomu potud, že text pokračuje v duchu,

kteřý svědčí o tom, že autoři knihy nepodléhají této jednostranné ideologizaci, neboť uvádějí, že je to právě nejednoznačnost kulturních obrazů (nejen) venkova, která je běžnou součástí posuzování sociokulturních fenoménů těmi, kteří je ožívují. V závěrečném shrnutí (11. kapitola) editor navíc upozorňuje na to, že povzdech „nic se tady neděje“ nelze brát doslova (s. 222). Avšak, z druhé strany vzato, když sázíme na sociologickou provenienci, kterou autoři do knihy vkládají, považují za nutné proti názvu vznést námitku. Předpokládám, že autoři znají etiketizační teorii H. P. Beckera a K. T. Eriksona. Mohou si tedy uvědomit sílu nálepkování (*labelling*), jejímž dopadem v našem případě může být, že mnoho těch méně znalých zájemců o obsah Studie svedou právě tím směrem, který autoři nezamýšlejí držet a podporovat. Chybu tedy spatřuji v tom, že výzkumníci, kteří usilují o to, aby se jejich dílo stalo korektivem nejrůznějších verzí kulturních obrazů venkovského úpadku (s. 17), se nechali svést raperem ze Žihle (jedním z účastníků terénního šetření) a dle jeho slov zvolili název knihy silně podporující stigmatizaci venkova. A navíc, logicky vzato, ze spojení názvu a podnázvu by případně mohlo vyplynout, že dění, konání, je pro autory totéž co podmínky života. Je-li jako doklad toho, že se „tam nic neděje“ použít například film Díra u Hanušovic, mohl by příslušný název knihy znít s opačným významem, že se „tam sakra něco děje“. Pokud by se na první pohled zdálo, že tato kritická poznámka je samoučelná, ráda bych poznamenala, že má metodologický rozměr. Jestliže se výzkumníci hlásí také ke kvalitativnímu přístupu, patří do jejich řehole být teoreticky citlivými a pečlivě

vážít významy vyjádřené slovy, souslovími a texty vůbec. Potom, řečeno jazykem dramaturgické sociologie, autorský kolektiv se výborně vyrovnal s kulisami, méně dobře s dramatem odehrávajícím se uvnitř těchto kulis, aniž by v tom rozlišoval. Omluvou je, že deklarované cílové směřování zahrnuje přednostně kulisy. Bez omluvy zůstává, že je necitlivě překlopeno do titulu knihy, tedy vstupní brány pro veškeré obecnstvo.

Prozkoumat, zda žití na periferním venkově zvyšuje riziko ohrožení sociální exkluzí z důvodů omezené nabídky rozličných ekonomických a sociálních příležitostí, je rozhodně jednou z aktuálních otázek jistého obratu v soudobých sociologických teoretických konceptech. Řada z nich, včetně takových autorů jako A. Giddens, zdůrazňuje úlohu právě horizontálních sociálních nerovností, resp. tendenci k přesunu důrazu na vliv horizontálních sociálních nerovností v procesu sociální exkluze. Sledovat jejich prostоровou dimenzi je tudíž rozhodně dobrým výzkumným počinem. A jak editor upozorňuje, klasickým analýzám sociálně-ekonomických specifik venkovského života a vlivu venkovského prostředí na sociální nerovnosti dosud neodzvnilo (s. 18).

Dává tak mimo jiné najevo, že doménou metodologického přístupu, který byl použit, je kvantitativní výzkum. Tento fakt zřetelně prostupuje texty sedmi kapitol, dílčích studií na téma „jak se podílí rezidenční lokalita na objektivizovaných aspektech sociálních nerovností ve venkovských periferiích a jak je tato skutečnost prožívána“. Kvalitativní přístup, taktéž použitý, má ve výsledcích spíše jen funkci vstupního zpestření do analýzy číselných dat a jejich konfigurací o sledovaném tématu (s výjimkou 8. kapitoly o překerní

práci, 9. kapitoly o rodinách, péči o děti a problému skloubení péče a zaměstnání v periferiích). Podrobnou informaci o sběru dat podává 12. kapitola (Dodatek: jak jsme zkoumali periferie? Metodologické postupy využití při výzkumu). Přehledně referuje o kolekci sekundárních dat pocházejících z rozličných statistických zdrojů a cizích dotazníkových šetření a primárních dat z vlastních dotazníkových šetření a tzv. kvalitativních rozhovorů s obyvateli vybraných periferních regionů. Představená data byla v jejich většině nasbírána v rámci tříletého výzkumného projektu podporeného Grantovou agenturou ČR (řešeného v letech 2015–17). Jejich rozličnost, rozsah a práce s nimi nebudí pochybnosti o tom, že autorský kolektiv přinesl spolehlivé výsledky, které mu dovolily takovou míru generalizace, kterou autoři prezentují.

Kapitola seznamující čtenáře s koncepty, respektive základními teoretickými východisky, kterých se autoři drží (a případ od případu k nim dle potřeby pojednávaného tématu v dílčích studiích přidávají další koncepty), potvrzuje výše uvedený příklon k orientaci na koncepty operující více s kvantifikovatelnými sociálními jevy (i když často obtížně vzhledem k jejich složitosti). S vypůjčením myšlenky P. Bourdieua ukotvují autoři pojednávání o problematiku do průsečíku dvou kontextů, a to do prostorových konfigurací hierarchizovaného sociálního světa (s. 23). Kladou důraz na místo (lokalizaci) jako faktor utváření sociálních nerovností. Zprvu odkazují ke klasikovi, L. Wirthovi. Poté se vztahují k soudobým konceptům, zejména k těm, které se týkají efektů sousedství (J. Wilson, G. Galster, S. Killen), dosud málo vytěženému konceptu právě pro venkovské

prostředí. Dále se vztahují k pokusu o systematické ztvárnění v rámci tak zvané sociologie prostorových nerovností (L. Lobao). V tomto konceptu je totiž přímo položena a systematicky řešena otázka, jak geografický prostor ovlivňuje utváření sociálních nerovností, resp. přispívá k periferizaci. Tento proces (s adresným zájmem o venkov) autorský kolektiv pojímá jako prostorový aspekt problematiky sociální exkluze (vedle aspektů ekonomického a psychosociálního, s vlivným působením historického kontextu). Kapitola pokračuje konceptuálním nástínem problematiky chudoby a šířeji pojaté sociální exkluze ve venkovském prostoru s rozlišováním dvou úrovní sociálních útvarů – kolektivní úrovně, tj. regionů (jde pak o chudobu venkovských regionů) a individuální úrovně, tj. obyvatel regionů (jde pak chudobu ve venkovských regionech). Je upozorněno na jinakost vzorců z chudoby plynoucí deprivace v městském a venkovském prostoru (s. 36), aby se autoři dále věnovali konceptualizaci deprivace venkova (s. 37). Jsou rozlišeny její tři typy dle M. Shawa – deprivace ekonomická, deprivace mobilitní a deprivace příležitostí. Pro venkov je akcentován poslední jmenovaný typ, jako vyústění ve spojení se dvěma předcházejícími typy. Tento vhled je podpořen díly autorů M. Shucksmitha, L. J. Philipa, P. Comminse, B. Reimera (a dalších). Autoři také vycházejí z obsáhlé studie P. Bartolini o chudobě a sociální exkluzi na venkově států Evropské unie, určené pro Evropskou komisi. Připojují přehled o českých příspěvcích na dané téma a rozsáhlý seznam odborné literatury (s. 41–49).

Dále prezentované dílčí studie nespojují jen teoretická a metodologická východiska, ale také podobnost jejich vnitřní

strukturace a čtivost textu. Protože jde o sedm studií, je možno v této recenzi jen vybírat, přičemž jsem zvolila kritérium zajímavosti, hlavně dosažených výsledků.

Autor 4. kapitoly o příjmech v perifériích (J. Bernard) navazuje na realitu, že příjmovým a majetkovým nerovnostem je v Česku věnována dostatečná odborná pozornost, ovšem bílým místem je právě jejich prostorová distribuce a vliv rezidenčních lokalit. A k důkladnému studiu takto pojaté problematiky chybí vhodná datová základna. Byl tudíž zvolen vlastní (popsaný) postup. K základnímu zjištění pak logicky patří, že běžné zkoumání příjmové diferenciaci na úrovni krajů zakrývá velkou část skutečné prostorové diferenciaci příjmů. Autor dochází k závěru, že periferie není jen znevýhodněným, ale také znevýhodňujícím prostředím. Přestože v české společnosti (ve srovnání s dalšími evropskými zeměmi) existuje relativně nízká míra příjmových nerovností, důležité prostorové rozdíly tato dílčí studie odhaluje zejména v typu periferie se sníženou kvalifikací a životní úrovní. Platy v perifériích obecně jsou řádově o 20 % nižší oproti zbytku území (což neznamená kritické přiblížení k hranici chudoby) a větší část tohoto rozdílu jde na vrub nižšího vzdělání obyvatel periférií. Výrazný rozdíl v platovém znevýhodnění žen oproti mužům, který platí pro ČR obecně, je v perifériích ještě výraznější.

V 5. kapitole (Střední školy v regionech Česka: ovlivňuje periferní poloha nabídku škol, poptávku po nich a úspěšnost jejich studentů?) si autoři T. Kostelecký, R. Mikešová a J. Bernard vybrali k analýze střední školství (oproti četnějším studiím analyzujícím vliv regionálních faktorů na fungování základních škol) a zdůvodňují tento

výběr jako lépe indikující sledovanou problematiku v souvislosti s konceptem P. Bourdieua o reprodukci kulturního kapitálu v rodině, potvrzeného určitou empirickou studií. Po analýze vzdělanostních nerovností v ČR vázaných jednak na kulturní kapitál rodiny a jednak na regionální faktory spojené s dostupností a kvalitou určitých druhů vzdělání se dále zabývají nabídkou a poptávkou po typech středních škol, se zvláštním zřetelem k regionálním rozdílům včetně dopravní dostupnosti. Docházejí k závěru, že významné regionální rozdíly v nabídce překřížené s poptávkou po vzdělání lze spatřovat na úrovni okresů. Zajímavější výsledek o regionálních rozdílech se týká úspěšnosti maturantů, ačkoli je způsoben především odlišnou strukturou středních škol co do jejich oborového zaměření, ale také provozovatele školy a umístění školy v lokalitě na ose perifernost–neperifernost. Nejzajímavějším je výsledek o neprokázaném vlivu perifernosti lokalit na nižší šance při získávání vzdělání, což zvláště vyniká, jde-li o typ periferie s nižší kvalifikací a životní úrovní.

Jako tematicky nejsložitější (a v souvislosti s tím nejméně čtivou) se jeví 6. kapitola (Mezigenerační mobilita a perifernost místa bydliště v dětství). Na druhé straně, její výsledky patří k nejzajímavějším (v porovnání s výsledky jiných dílčích studií), i když je autor J. Šafr považuje více za otevření tématu než uzavření určitým ověřeným výsledkem. Pro potřeby analýzy potenciálního vlivu prostoru na možnosti dosahování společenského statusu je použit komplexní ukazatel lokální struktury příležitosti a vytvořen komplexní model dosahování statusu. Objektem šetření byla tak zvané generace Y, tedy mladá generace

dospívající po roce 1990 (31–40letí, narození mezi lety 1976–1985). Výsledky nepopírají, že dominantně je vzdělání a socioekonomický status dospělých dětí určen statusem rodičů. Avšak charakteristiky bydliště v dětství (jeho velikost, vzdělanostní struktura dané obce, dopravní dostupnost) mají též vliv na životní úspěch těchto dětí a tento vliv přetrvává v pozdějším věku. Zjištěné znevýhodnění vlivem prostoru na úrovni obce v dětství mělo vliv u dorůstajících v devadesátých letech 20. století a pozbylo vliv u dorůstajících po roce 2000. Autor proto formuluje novou hypotézu, která předpokládá, že tento fakt je způsoben spíše vývojem urbanizovaného území (neboť periferie jsou relativně stabilní) typického „rozdvojením“ na území s progresivním vývojem a na území s negativními dopady strukturálních změn, kde se (pravděpodobně) začala šířit tzv. kultura chudoby (asi by bylo lépe použít termín subkultura), vyznačující se mj. rezignací na klasické parametry sociálního vzestupu.

Spokojenost se životem ve venkovských periferiích pojednávají R. Mikešová a J. Bernard v 7. kapitole. Autoři vycházejí z konceptu tzv. rezidenční spokojenosti, který včetně jeho dvou pojetí představují. Dále shrnují výsledky poměrně četných empirických studií na toto téma – jde o značně subjektivní jev s velkým vlivem hustoty sociálních vztahů a síť v komunitě. Většina výsledků vlastního primárního šetření čtenáře nepřekvapí a vybíráme ty nejzajímavější, adresované venkovským periferiím. Přestože jde o takto vymezené území, spokojenost převládá nad nespokojeností a je sycena hlavně posuzováním krajiny, přírody, pocitem bezpečí a dobrými vztahy

s lidmi. Ovšem, pokud jde o dva posledně jmenované faktory spokojenosti, jsou lépe hodnoceny v jiném venkovském prostředí, nazývaném autory jako prosperující venkov. Zde byla „naměřena“ i vyšší celková rezidenční spokojenost než na periferním venkově (a také než ve městském prostředí). Na periferním venkově není rozšířená „migrační nálada“, a pokud se tato tendence mezi jeho obyvateli vyskytuje, souvisí více než s rezidenční spokojeností s bytovými důvody a životním cyklem. Vývoj žití v periferiích je typicky pojímán jako stagnace, ne jako úpadek.

Ani výsledky 8. kapitoly s autorstvím R. Mikešové (Prekérní práce na periferním venkově) nepřekvapí, respektive nepřekvapí toho, kdo venkov zná „aspoň trochu zevnitř“. Autorka zprvu pojem „prekérní práce“ vymezuje a charakterizuje její dopady na vykonavatele takové (nejisté, nestabilní a málo placené) práce. Rovněž tak věnuje pozornost typickým rysům obranných strategií proti těmto dopadům. Do tohoto rámce zasadila empirické šetření založené na 36 rozhovorech v pěti vybraných periferních venkovských mikroregionech a zaměřené na prožívání prekérní práce a používané strategie řešení takového znevýhodnění. K zajímavým výsledkům patří zjištěná tendence k rozšiřování prekérní práce ve venkovských periferiích, pod vlivem ekonomických výkyvů a zvětšování možnosti diktátu pracovních podmínek zaměstnavateli v situaci přítomnosti cizinců zájímajících se o práci. Tyto důvody se přidávají k základnímu faktoru omezování kvalitní práce na venkově (i pro mladé a kvalifikované zájemce) a vlivu jistého málo etického přístupu zaměstnavatelů k těm, kteří práci poptávají (jen implicitně vyznívá, že tento vliv se spíše zvětšuje).

Autorka dále představuje čtyři typizované styly prekérní práce s jejich výhodami a nevýhodami (práce v továrnách ve směnách, brigády, veřejně prospěšné práce, práce načerno), uvádí strategie (ve smyslu střídání zaměstnání, kombinace brigád se sociální podporou, veřejně prospěšné práce jako dočasné řešení a práci načerno). Uzávirá, že neoficiální a nedaněná práce je ve venkovských periferiích běžnou součástí každodenního života jako forma přivýdělku. Mezi sousedskou výpomocí a nelegální prací neexistuje jasná dělicí čára, neboť výpomoc čím dál více nabývá i ekonomického rozměru.

Velmi čtivá 9. kapitola („Vlastně dělám toho taxikáře, musím ty děti rozvážet“: Rodiny, péče o děti a problém skloubení péče a zaměstnání v periferiích) ztvárněná J. Bernardem je také převážně řešená kvalitativním přístupem, a doplněná zdroji odpovídajícími kvantitativnímu šetření. Pro sledované téma byl vytvořen konceptuální model obsahující čtyři vztahově určené komponenty s východiskem v lokální struktuře příležitostí, vztažené bezprostředně jednak k hodnotám a ambicím ve vztahu k dětem a k sobě, a jednak ke zdrojům rodiny, to vše s dopadem na subjektivně prožívané bariéry a omezení „plus“ výsledné konstelace fungování domácností. Vzhledem k tomu, že je názorně uvedeno nejednoznačné hodnocení žití, byť na periferním venkově (od „jsou tu perfektní příležitosti pro děti“ až po „tady pro děcka fakt nic není“), je tím zároveň upozorněno na odlišnost a rozličnost výsledovaných konstelací fungování domácností, ať již se týkají výběru školy pro děti a každodenní docházky, nebo jejich mimoškolních aktivit, jakož i sladování péče o děti a zaměstnání. Tyto konstelace, uváděné

pro tři jmenované sektory sledované problematiky se pohybují na škále od téměř absolutního přízpůsobení se příležitostí přímo v místě bydliště po co největší možný výběr příležitostí v co nejširším zvládnutelném akčním prostoru. Zvláště u mimoškolních aktivit dětí (jako součástí lokální struktury příležitostí) vykazují konstelace silnou souvislost se zdroji rodiny, v nichž finanční možnosti výrazně ovlivňují mobilitu rodiny a existence babičky časové dispozice rodiny.

Problému prostorového rozvoje a vytváření segregovaných lokalit je věnována poslední z dílčích studií (10. kapitola – Stěhování chudých a vznik sociálně vyloučených lokalit na venkově z perspektivy místních samospráv). Autoři (L. Trlifajová, J. Hurrle) jej uvádějí jako klasickou otázku sociálních věd. Soudí, že se tento problém v ČR po změnách od roku 1990 prohloubil, a to zejména na venkově, kde byl zaznamenán relativně vysoký nárůst sociálně vyloučených lokalit. Problematiku řešili v rámci jiného výzkumného projektu, tudíž i jinými výzkumnými akcemi a nástroji, než jsou řešena ostatní témata sociálních nerovností, o nichž jednotlivé dílčí studie referují. Šlo o expertní dotazování starostů obcí do 5 000 obyvatel s identifikovanou sociálně vyloučenou lokalitou a zástupců sociálních odborů příslušných obcí s rozšířenou působností. Tomu odpovídá i poněkud jiný žánr textu, více mířící do nedostatků sociální politiky při řešení pojednávaného problému, jehož prohloubení výsledky empirického zjišťování dokládají. Zjištění ale svědčí také o tom, že nárůst venkovských sociálně vyloučených lokalit jde více na vrub účtu jejich registrace než změny reálného stavu. Další zhoršování vývoje pak autoři

spojují s fakty nedostupnosti standardního bydlení pro sociálně a ekonomicky slabé rodiny a zhoršování stavu obytných objektů na tzv. paralelním trhu s bydlením, ke kterému jsou znevýhodněné osoby (často Romové) odkázány. Výrazný vliv zde mají změny vlastníků obytných objektů (často ubytoven), s rolí iniciačního faktoru pro stěhování nedobrovolného charakteru. Roztáčí spirálu opakovaného stěhování s případným následkem v nestabilitě „usídlení“ a defekty v sociálních vztazích, které mohou postihnout sociální klima celé obce.

S ohledem na charakter díla sleduje i tato recenze více poslání upoutávky na knihu než diskuze o ní. Tu by bylo možné vést spíše v porcích ohraničených pojednávanými tématy, neboť rozsah knihy to snad ani jinak nedovoluje. Celkově usuzuji, že zájemci o problematiku venkova, zejména ti, kteří o něm hledají fundované informace objektivizované povahy, budou uspokojeni nejen pro obsáhlost a obsažnost informací, ale i pro jejich příjemné sdělení. Při tom autoři dobře ohlídlali potřebnou míru vědeckosti. Ti, kteří více prahnují po sociologických informacích o žitém světě (*Lebenswelt*) venkovanů, si až tolik na své nepřijdou. Pak bych doplnila již jednou v této recenzi použitá slova editora – dobrým klasickým analýzám sociálně-ekonomických specifik venkovského života a vlivu venkovského prostředí na sociální nerovnosti skutečně dosud neodzvonilo. Tato kniha je živá a je toho důkazem.

Helena Hudečková

Provozně ekonomická fakulta ČZU Praha
hudeckova@pef.czu.cz